

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

“Mensbeeld en verstandelijke beperking: Visies binnen de islamitische traditie en hun weerspiegeling onder moslims in Nederland [Image of People with Mental Disabilities: Visions within the Islamic tradition and their reflection among Muslims in the Netherlands]”

Ghaly, M.M.I.

Citation

Ghaly, M. M. I. (2008). “Mensbeeld en verstandelijke beperking: Visies binnen de islamitische traditie en hun weerspiegeling onder moslims in Nederland [Image of People with Mental Disabilities: Visions within the Islamic tradition and their reflection among Muslims in the Netherlands]”. *Ntz : Nederlands Tijdschrift Voor De Zorg Aan Verstandelijk Gehandicapten*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/15548>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/15548>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Ghaly, M. “Visies op mensen met verstandelijke beperkingen binnen de islamitische traditie”, *Nederlands Tijdschrift voor de Zorg aan mensen met verstandelijke beperkingen (NTZ)*, jaargang 34, nr. 2, juni 2008, pp. 115-126.

Visies op mensen met verstandelijke beperkingen binnen de islamitische traditie¹

Mohammed Ghaly

1. Inleiding

Deze studie beoogt een overzicht te geven van verschillende visies op mensen met verstandelijke beperkingen binnen de islamitische traditie. Er zijn echter enkele omstandigheden die een dergelijke studie niet tot een eenvoudige opgave maken. We lichten dit eerst toe en geven daarbij aan op welke wijze de onderzoeksmethode hiermee rekening houdt.

Een eerste hindernis is het gebrek aan recente studies op dit gebied. Op deze regel bestaan er echter twee belangrijke uitzonderingen, namelijk, de omvangrijke studie van Michael Dols (Dols, 1992) en de latere studie van Ihsan al-Issa (Issa, 2000). Deze twee studies sporen echter hoofdzakelijk aan tot verder onderzoek, vooral naar het beeld over mensen met verstandelijke beperkingen in de islamitische traditie.

Om deze lacune op te vangen wordt hier gebruik gemaakt van de twee primaire bronnen van de islam: de Heilige Schrift van de moslims (de Koran) en de uitspraken en daden van de Profeet (Soenna). Daarnaast worden ook de encyclopedische werken van islamitische historici, theologen en juristen geraadpleegd. De klassieke Arabische bronnen bevatten tal van verwijzingen naar mensen met lichte en ernstige verstandelijke beperkingen. In de belles-lettres (*adab*) treffen we een aantal werken die volledig gewijd zijn aan deze groep (Ibn al-Jawzî, 1990; Ibn Ḥabîb, 1998).

De keuze voor de genoemde bronnen is gebaseerd op twee factoren. De eerste factor is dat deze bronnen gezaghebbend zijn onder zowel de aanhangers van de islam (moslims) die deze naleven, als onder deskundige onderzoekers

¹ Eerdere versies van dit artikel zijn gepresenteerd op het symposium “Zie de mens. Mensbeelden en sociale integratie in religieus perspectief” georganiseerd door PhiladelphiaSupport i.s.m. met het Instituut voor Theologie en Sociale Integratie (ITSI), op 29 november 2007, Utrecht en ook tijdens de dialoogbijeenkomst “schade, schande, schuld of geschenk???” georganiseerd door MEE, CMO-stimulans, het Platform Buitenlanders Rijnmond (PBR) en zorgorganisatie Avicen, op 22 januari 2008, Rotterdam. Mijn dank gaat uit naar al deze organisatoren voor hun uitnodiging tot deelname aan deze activiteiten. Mijn hartelijke dank gaat ook uit naar Prof. Dr. P.S. van Koningsveld, Universiteit Leiden, voor het lezen van de eerste versie van dit artikel en voor zijn nuttige opmerkingen. De eindversie van deze studie is sterk verbeterd door de hulp van mijn junior collega's K. Joundi, K. Kadrouch, A. Oueslati, en ook van de NTZ reviewers. Ik ben hun allen zeer dankbaar.

(islamologen) die deze bronnen op een wetenschappelijke manier bestuderen. De tweede factor is dat deze bronnen relevante informatie bevatten met betrekking tot mensen met verstandelijke beperkingen.

Gezien het feit dat deze studie een zeer breed scala aan bronnen en studies benadert die literaire, historische en culturele informatie bevatten, is de gehanteerde methodologie gebaseerd op het zoeken naar de relevante informatie om deze op een systematische en descriptieve wijze te presenteren.

De tweede hindernis om een dergelijk onderzoek te verrichten is die van de terminologie. De voormelde bronnen zijn meestal alleen beschikbaar in klassiek Arabisch, waardoor de moderne terminologie in zowel het moderne Arabisch als in de andere westerse talen van weinig nut is om de relevante discussies in deze bronnen te kunnen opsporen. Om deze hindernis te overwinnen is een uiteenzetting van de relevante klassiek-arabische terminologie onontbeerlijk.

Na de uiteenzetting over terminologie, schetst dit artikel vervolgens vijf hoofdvisies die te traceren zijn in de islamitische traditie. Volgens de beschikbare bronnen kan geconcludeerd worden dat alle vijf visies aanwezig zijn geweest in verschillende gradaties gedurende de verschillende periodes van de islamitische geschiedenis. Het is dan ook volstrekt onverantwoord om te beweren dat slechts één ervan typerend is voor de islamitische traditie. Er is steeds sprake van een zekere mate van diversiteit.

Bovendien zijn deze visies niet tijdgebonden. Er bestaan geen historische bewijzen die aantonen dat één visie typerend was voor een bepaald tijdperk of dat er geen andere visie aanwezig was. Anderzijds mag niet uitgesloten worden dat een culturele invloed in een bepaald tijdperk in een bepaalde plaats één visie meer heersende maakte.

Ter afsluiting wordt aandacht besteed aan de situatie van moslims met verstandelijke beperkingen in Nederland en aan de vraag in hoeverre deze visies van nut kunnen zijn voor specialisten en hulpverleners die in aanraking komen met deze groep.

2 Terminologie

Het werk van de 10/11de-eeuwse geleerde Abû al-Qâsim Ibn Habîb kan worden beschouwd als het meest omvattende islamitische boek over het onderwerp van verstandelijke handicaps, vooral wat betreft de terminologische kant (Ibn Habîb 1998, pp. 8 & 9.). De auteur heeft alleen al aan de bespreking van de relevante terminologie twee hoofdstukken gewijd, waarin hij meer dan dertig termen geeft die betrekking hebben op mensen met verstandelijke beperkingen (ibidem, pp. 39-49).

Het is duidelijk dat “*majnûn*” de meest voorkomende term was om iemand met een verstandelijke beperking aan te duiden. *Majnûn* is, taalkundig gesproken, afgeleid van *janna*, dat bedekken of verbergen betekent. *Majnûn* is iemand wiens verstand bedekt of verborgen is en dus niet meer of niet goed functioneert (ibidem, pp 39 & 42). Daarnaast geeft de auteur vele andere termen met een specifieke betekenis. *Ma’tûh* duidt bijvoorbeeld iemand aan die aan een congenitaal verstandelijke beperking lijdt, terwijl *akhraq* verwijst naar iemand met een lichte verstandelijke beperking (ibidem, p. 43). *Habanqa’* is gereserveerd voor iemand met ernstige verstandelijke stoornissen (ibidem, p. 49). In dezelfde geest betekent *mamsûs* iemand die bezeten is door geesten of demonen (*djinns*) waardoor zijn verstand niet meer in orde is (ibidem, p. 45). De overige termen zijn doorgaans slechts synoniemen voor de algemene term *majnûn*.

3. Uiteenlopende visies

Volgens de islamitische bronnen verdient elk mens ongeacht haar of zijn lichamelijke en/of verstandelijke toestand, etnische achtergrond of religieuze overtuiging, een eervolle positie onder alle andere schepselen van God. Dit beeld wordt herhaaldelijk geschetst in de Koran, de Soenna en de islamitische literatuur in het algemeen (Ghaly, 2006, p. 6).

Regelmatig geven de Koran en Soenna duidelijk aan dat een verstandelijke beperking geen afbreuk doet aan deze eervolle positie. Het Koran-vers “**O, mensdom! Wij hebben u uit man en vrouw geschapen en Wij hebben u tot volkeren en stammen gemaakt, opdat gij elkander moogt kennen. Voorzeker, de godvruchtigste onder u is de eerwaardigste bij Allah. Voorwaar, Allah is Alwetend, Alkennend.**” (K. 49:13) geeft bijvoorbeeld aan dat de enige graadmeter voor de eervolle positie eer besloten ligt in de alomvattende term “godsvrucht” (*taqwâ*). Hetzelfde idee wordt ook bevestigd door verschillende uitspraken van de profeet van de islam, zoals “Uw God is één en uw vader is één. Er is geen superioriteit voor een Arabier boven een niet-Arabier noch voor een niet-Arabier boven een Arabier behalve door godsvrucht (*taqwâ*)” (Haythamî, 1986, vol. 3, p. 266).

Toch zien we in de islamitische literatuur dat er in de praktijk verschillende en zeer uiteenlopende visies op mensen met verstandelijke beperkingen waren. Hieronder schetsen we de meest bekende visies die traceerbaar zijn binnen de islamitische traditie.

3.1 Gezegende of heilige mensen

Het verband tussen “heilig-zijn” (*wilâya*) en “charisma” (*baraka*) aan de ene kant en verstandelijke beperking aan de andere kant is in de islamitische traditie in twee fases tot stand gekomen.

Tijdens de **eerste fase** werd een aantal heiligen beschouwd als mensen die hun verstand verloren waren door een onmetelijke liefde voor God. Dergelijke personen werden door mensen in de naaste omgeving, die dezelfde liefde niet hadden ervaren, beschouwd als “idioot (*majnûn*)”. Een dergelijk persoon wordt vaak gepresenteerd in de islamitische literatuur als een heilige (*walî*) die een speciale band heeft met God. De bekende auteur Ibn Habîb verhaalt dat één van deze heiligen tegen zijn metgezellen zei, “Ben ik niet, volgens jullie, de ‘idioot (*majnûn*)’ en *jullie* de ‘verstandige mensen (*asihhâ*)’? Moge God mijn ‘idiotie’ en jullie ‘verstand’ vermeerderen!” (Ibn Habîb 1998), p. 45). Verder heeft de auteur een apart hoofdstuk geschreven met de titel “de verstandige idioten” (*uqalâ’ al-majânîn*), die tevens als de titel voor zijn hele boek fungeert (ibidem, pp. 94-266). Ibn Habîb zegt dat Uways al-Qaranî (Baldick, 2003, vol. X, p. 957) de eerste figuur in de islamitische geschiedenis is die onder deze categorie geschaard kan worden. Dit impliceert dat deze fase al bestond ten tijde van de eerste moslim generatie na de dood van de profeet van de islam in 623 (Ibn Habîb 1998, p. 94).

In zijn biografische studie over moslimmystici schonk de 12de-eeuwse geleerde Ibn al-Jawzî (Laoust, 2003, vol. III, pp. 751 & 752) speciale aandacht aan een aantal gerenommeerde figuren die bekend stonden als “idioten” (*majânîn*). Een van hen was een man die naakt voor een bekende moskee stond en schreeuwde, “Ik ben Gods idioot (*anâ majnûn Allâh*)” (Ibn al-Jawzî, 1979, vol. 2, p. 519; Dols, Michael W. (1992), p. 376. Voor meer voorbeelden, zie Ibn al-Jawzî, 1979, vol. 2, pp. 199, 515-519, vol. 4, pp. 63 & 345). Deze gevallen vormden geen uitzondering maar waren onderdeel van een breder fenomeen dat wel werd aangeduid als “de mystieke vorm van idiotie”, “heilige idiotie” en dergelijke (Dols, Michael W. (1992), pp. 366-422, vooral p. 379).

In de **tweede fase** was sprake van een omgekeerde stelling, toen verstandelijke beperking werd gezien als de oorzaak van “heiligheid” en “charisma”. Volgens de contemporaine Marokkaanse geleerde, Mustafâ Ibn Hamza is de term “*majdhûb*”, die tegenwoordig gebruikt wordt in verschillende islamitische gemeenschappen om mensen met verstandelijke beperkingen aan te duiden, een bewijs van de populariteit van deze stelling. *Al-majdhûb*, dat letterlijk betekent “*iemand die aangetrokken is*”, is een mystieke term die naar een vrome persoon verwijst die aangetrokken is door God om dicht bij Hem te zijn. Deze eervolle term werd later gebruikt voor mensen die hun verstand verloren waren door deze Godnabijheid (*qurb*). De populariteit van deze term onder de moslims van tegenwoordig geeft dus duidelijk aan dat de eeuwenoude verbinding tussen

“verstandelijke beperking” en “heiligheid”, in de islamitische traditie nog levend is.

3.2 De paria

Tegenover de “verheffende” visie staat aan de andere kant de “vernederende” visie. Verwijzingen naar mensen met verstandelijke beperkingen in de historische bronnen geven duidelijk aan dat er soms sprake is geweest van een discriminerende en vernederende houding ten opzichte van deze categorie van mensen.

Gebaseerd op een aantal verzen (bijv. 02:18 & 171, 06:39, 11:24, 13:19, 17:72, 47:23) concludeerde een contemporaine onderzoeker dat de Koran zelf verantwoordelijk is voor de negatieve visies op mensen met verstandelijke of lichamelijke beperkingen. Deze onderzoeker baseerde zijn conclusie slechts op een website die een index van de Koran bevatte (Turmusani, 2001, pp. 77 & 78). De auteur schonk daarbij geen aandacht aan de werken van koranexegese die deze verzen van commentaar voorzagen. Deze werken, ongeacht de verschillende tijdperken waarin ze geschreven zijn, zijn het erover eens dat deze negatieve uitlatingen niet naar mensen met lichamelijke of verstandelijke beperkingen verwijzen maar alleen figuurlijke uitdrukkingen zijn die, zoals de context van de verzen laat zien, verwijzen naar mensen die geen gehoor geven aan de goddelijke geboden. Dit metaforische gebruik is ten eerste zeer gebruikelijk in de Arabische taal en ten tweede is het in heilige Schriften van andere religies ook niet vreemd. De verschillende koranexegeten geven hier de uitleg aan dat er sprake is van een soort “spirituele handicap” in de zin dat de persoon in kwestie geen gebruik maakt van zijn verstand en zijn zintuigen die normaal gezien functioneren ter begrip en uitvoering van de goddelijke geboden. (Voor vroege bronnen over deze kwestie, zie bijvoorbeeld, Tabarî, 1984, vol. 1, pp. 146 & 147, vol. 2, p. 83; Alûsî, vol. 2, p. 41, vol. 7, p. 147. Voor moderne interpretaties van dezelfde verzen, zie bijvoorbeeld, Ibn ‘Ashûr, 1997, vol. 1, pp. 313 & 314; Qâsimî, 2003, vol. 1, pp. 285 & 286. Voor een meer gedetailleerde bespreking, zie Ghaly, 2008 pp. 48 & 49). Op basis van dergelijke verzen concluderen sommige islamitische geleerden dat de Koran juist bezig was met het afweren van de negatieve sociale beelden die in deze tijd toegeschreven werden aan mensen met handicap. Volgens deze geleerden zeggen de koranverzen hiermee dat de *echte* handicap die iemands eer aantast de “spirituele handicap” is, en niet alleen maar het niet hebben van ogen of benen. (Bujayramî, 1995, vol. 4, p. 443; Abû Jayb, Sa’dî, 1982, pp. 17-25).

Toch zijn er ook negatieve visies aan te treffen binnen de islamitische literatuur. Er zijn verschillende uitspraken toegeschreven aan de profeet van de islam, waarin iemand met een beperking in algemene zin wordt beschouwd als een laaghartige persoon met wie geen vriendschap onderhouden mag worden.

De authenticiteit van deze uitspraken werd bekritiseerd door verschillende islamitische geleerden en sommigen schreven deze toe aan de bekende jurist Muḥammad b. Idrīs al-Shāfi‘ī, die in 820 gestorven is. Een diepgaand kritisch onderzoek van de islamitische bronnen heeft echter aangetoond dat zulke negatieve uitspraken niet van de genoemde al-Shāfi‘ī afkomstig zijn maar dateren van een latere periode waarin de Griekse pseudo-wetenschap de “fyiognomie” aan populariteit won (Ghaly, 2008-a). Afgezien van de discussie over de oorspronkelijke bron van deze uitspraken kunnen we vaststellen dat deze populair waren bij de islamitische gemeenschappen en dat verschillende auteurs erover hebben geschreven (Sakhāwī, 1979, p. 18; Qārī, 1983, p. 46; ‘Ajlūnī, 1984, vol. 1, pp. 40 & 41; Shaybānī, 1906, pp. 6 & 7; Darwīsh, p. 17.). Op grond hiervan zou men verwachten dat mensen met lichamelijke of verstandelijke beperkingen geïsoleerd waren en daardoor ook een lage maatschappelijke status hadden. Dat is ook wat er in feite aan de hand was. Middeleeuwse historici schreven bijvoorbeeld dat mensen met een verstandelijke beperking vaak geslagen en vervolgens geketend werden, zij zaten opgesloten in kleine cellen en soms zelfs in dierenhokken. Soms kregen ze ook zweepslagen (Rispler-Chaim, 2007, p. 94).

3.3 Lachwekkende figuren

De 12de-eeuwse geleerde Ibn al-Jawzī heeft een boek geschreven over mensen met verstandelijke beperkingen waarin hij duidelijk stelt dat het onder andere bedoeld was ter ontspanning, vermaak en vertier (Ibn al-Jawzī, 1990, pp. 9 & 10.). Ibn al-Jawzī vormt wat dat betreft geen uitzondering. Het gebruik van mensen met verstandelijke beperkingen als gespreksonderwerp en soms ook als vermaak is onderdeel van een breder genre binnen de islamitische literatuur dat bekend staat als de anekdoteliteratuur (*adab al-nawâdir*). Deze bronnen stonden vol met verhalen om de lezer te vermaken. Mensen met verstandelijke beperkingen waren meestal de hoofdpersonages in deze verhalen (Ghaly, 2005-2006, p. 10.).

Binnen een dergelijke literatuur kwam incidenteel een negatieve en zelfs minachtende houding jegens mensen met een verstandelijke beperking naar voren, waardoor dit literaire genre soms bekritiseerd werd door religieuze geleerden. Dit kan echter zeker niet geconcludeerd worden voor dit genre als geheel. De hoofdauteur op dit gebied, Ibn al-Jawzī, verhaalde bijvoorbeeld lachwekkende gevallen van mensen die hoge en erkende posities hadden in de maatschappij zoals geleerden op het gebied van de Koran- of Soennawetenschappen, politieke leiders, rechters, muezzins, imams, dichters en dergelijke (Ibn al-Jawzī, 1990, pp. 67-125). Als Ibn al-Jawzī’s visie beledigend was geweest voor al deze categorieën, zou de auteur zeker vervolgd zijn. Daar is echter geen historische aanwijzing voor gevonden.

3.4 Hulpbehoevende mensen

Het beeld van mensen met verstandelijke beperkingen als hulpbehoevende mensen is vooral te vinden in de islamitische juridische bronnen die onder de wetenschap van de islamitische jurisprudentie (*fiqh*) vallen. Deze bronnen, die pas in de 8ste en 9de eeuw in schriftelijke en gedocumenteerde vorm verschenen, houden zich bezig met het analyseren van bepaalde passages uit de Koran en Soenna om encyclopedische informatie te geven over de regels die een moslim dient na te leven in haar/zijn dagelijkse leven. Deze bronnen gaan er vanuit dat mensen met een verstandelijke beperking vaak behoefte hebben aan hulp en bescherming. Hulpverlening aan deze mensen wordt tot in het kleinste detail gesystematiseerd en uitvoerig besproken.

Als de persoon met een verstandelijke beperking arm is dan dient zij/hij financiële hulp te ontvangen van de familieleden via het onderhoudssysteem (*nafaqa*) dat verplicht is volgens de islamitische jurisprudentie en waardoor een soort garantie ontstaat dat de rijken de armen helpen binnen de familie. Als de familieleden niet in staat zijn om deze persoon te helpen dan rust deze plicht op de rijke leden van de islamitische gemeenschap via het armenbelastingstelsel (*zakât*) dat ook verplicht is. Binnen dit systeem komen mensen met verstandelijke of lichamelijke beperkingen die armoede lijden eerder in aanmerking voor *zakât* dan de andere arme mensen. Als de financiële hulp niet geboden kan worden door de islamitische gemeenschap dan is het de taak van de staat zelf (Ghaly, 2001, pp. 6-64; Ghaly, 2008 pp.195-248; Ibn Hamza, 1993), pp. 33-36).

Binnen de juridische bronnen in de islam blijft de persoon met een verstandelijke beperking een hulpbehoevend mens ook al is zij/hij rijk. In dit geval spreken de bronnen over het financiële voogdijsysteem (*al-wilâya ‘alâ al-mâl*). Via dit systeem valt het beheer van het geld van deze persoon onder het gezag van de voogd, waardoor eventuele financiële transacties van de persoon zelf eerst de goedkeuring van de voogd moeten hebben om rechtsgeldig te zijn (Ibn Hamza, Mustafâ (1414/1993), pp. 34-36).

3.5 Gewone mensen

Van alle beelden die hebben bestaan over mensen met een verstandelijke beperking door de eeuwen heen lijkt het beeld van “gewoon mens” het meest overheersend te zijn geweest; dit was zeker het geval gedurende het leven van de Profeet. Volgens verschillende geleerden is dit het meeste authentieke beeld binnen de islam. Gebaseerd op Koran-vers 24:31² en historische overleveringen

² Het vers luidt als volgt: “En zeg tot de gelovige vrouwen dat zij ook haar ogen neergeslagen houden en hun passies beheersen, en dat zij haar schoonheid niet tonen dan hetgeen ervan zichtbaar moet zijn, en dat zij haar hoofddoeken over haar boezem laten hangen, en dat zij haar schoonheid niet tonen

met betrekking tot dit vers concludeerde de hedendaagse Marokkaanse geleerde, Mustafa Ibn Hamza, dat mensen met verstandelijke beperkingen in de tijd van de profeet Muhammad werden beschouwd als “gewone mensen” die zich met anderen op normale wijze konden mengen en als gasten langs konden komen bij andere mensen, onder andere bij de Profeet zelf, zonder dat er sprake was van schrik of afkeer van de kant van de gastgevers (Ibn Hamza, 1993, pp. 36-38).

Deze conclusie staat echter open voor kritische opmerkingen. De term die gebruikt wordt in het vers “**zulke mannelijke bedienden die geen geslachtsdrang hebben**” verwijst duidelijk naar mensen die geen seksuele aandrang hebben. De bewering dat hiermee gerefereerd wordt naar mensen met verstandelijke beperkingen, een bewering die overigens niet gestaafd wordt met de tekst zelf, creëert een tamelijk negatief beeld, namelijk één van een persoon met een verstandelijke beperking als wezen zonder seksualiteit.³ Bovendien zijn er verwijzingen in de primaire historische bronnen naar mensen met verstandelijke beperkingen in de tijd van de Profeet die toch seksuele impulsen hadden (‘Asqalânî, 1992, vol. 6, p. 564).

Los van deze dubieuze conclusie staat Hibbân Ibn Munqidh bekend als een voorbeeld van een persoon met verstandelijke beperkingen die in de tijd van de Profeet als “gewoon mens” heeft geleefd. Zijn biografie laat duidelijk zien dat een dergelijke persoon veel zelfstandig kon doen, en zelfs naar de markt ging om zijn eigen spullen te kopen en verkopen. De profeet Mohammed gaf duidelijke instructies aan de handelaren op de markt om rekening te houden met zijn bijzondere toestand en om hem dus niet voor de gek te houden (‘Asqalânî, 1992, vol. 2, p. 11).

Aandacht voor de terminologie die gebruikt wordt om deze mensen aan te duiden vormde een belangrijk onderdeel voor de normalisering van hun beeld in de maatschappij. In deze geest kunnen we de volgende overlevering interpreteren die verhaalt over de profeet Mohammed in gezelschap van zijn Metgezellen toen een man met een verstandelijke beperking langs kwam. Verwijzend naar die persoon zei één van de Metgezellen, “dat is een idioot (*majnûn*)!” Gezien de negatieve connotatie van deze term in bepaalde

behalve aan haar echtgenoot of haar vader of de vader van haar echtgenoot, of haar zonen of de zonen van haar echtgenoot, of haar broeders, of de zonen van haar broeders, of de zonen van haar zusters of haar vrouwen, of haar slaven, of **zulke mannelijke bedienden die geen geslachtsdrang hebben**, of de jonge kinderen die van de naaktheid van een vrouw niets afweten. En laat haar niet met haar voeten slaan, opdat hetgeen zij van haar schoonheid bedekken openbaar moge worden. En wendt u allen tezamen tot Allah, o gelovigen, opdat gij moogt slagen.”

³ Met dank aan Prof. Dr. H.P. Meininger (Vrije Universiteit, Amsterdam) die mijn aandacht vestigde op dit punt.

contexten waarin het als scheldwoord gebruikt werd,⁴ keurde de Profeet de term af en zei, “Nee, dit is iemand die getroffen is (*muṣāb*). De [echte] idioot is degene die God niet gehoorzaamt.” (Husaynî, 1980, vol. 1, p. 260). In deze overlevering die, volgens de islamitische bronnen, teruggaat op de Profeet, staat duidelijk dat verstandelijke beperkingen vanuit islamitisch oogpunt geen ethisch probleem vormen in tegenstelling tot ongehoorzaamheid aan God. Hierbij dient aangetekend te worden dat iemand die een gebrek heeft aan zijn verstandelijke vermogens wordt gevrijwaard van de religieuze plichten en dus nooit, islamitisch gezien, ongehoorzaam (*‘aṣî*) kan zijn. Aan de andere kant is niet uitgesloten dat zulke mensen de religieuze plichten kunnen naleven en dan in aanmerking komen voor een beloning van hun God.

De volledige titel van het boek van de hierboven vermelde 12de-eeuwse auteur, Ibn al-Jawzî, impliceert een duidelijke continuïteit van deze “gewone mensen” visie. Deze titel luidt al volgt: *De anekdotes over de dwazen en de onverstandigen onder de juristen, de [Koran] exegeten, de overlevertaars [van de tradities van de Profeet], de Soenna-specialisten, de dichters en literatuurspecialisten (Akḥbâr al-Ḥamqâ wa al-Mughaffalîn min al-Fuqahâ’ wa al-Mufasssîrîn wa al-Ruwât wa al-Muḥaddithîn wa al-Shu‘arâ’ wa al-Muta’addibîn)*. Het doorbladeren van dit boek laat duidelijk zien dat niet alle verhalen over mensen met een echte verstandelijke beperking gaan. De lezer vindt ook verhalen over mensen zonder verstandelijke beperkingen verspreid door het hele boek. Hetzelfde geldt ook voor het boek van de hierboven genoemde auteur Ibn Ḥabîb.

Bovendien, zo concludeert ook Michael Dols, was “*junûn*” in de islamitische traditie meer een algemeen maatschappelijke en culturele term dan een begrip dat bepaald werd door medische criteria (Dols, 1992, p. 443ff; Issa, 1999, p. xv; Rispler-Chaim, 2007, p. 65). Deze categorie omvatte bijvoorbeeld mensen die door een diep emotionele liefdesrelatie met een vrouw hun verstand waren kwijtgeraakt (Dols, 1992, pp. 313-348). Daarnaast omvatte de term ook heiligen die hun verstand kwijt waren geraakt doordat zij extreem diep waren verzonken in de liefde voor God (ibidem, pp. 366-410).

4. Moslims in Nederland en de bovengenoemde visies

In hoeverre zijn deze herkenbaar zijn in de huidige situatie van moslims in Nederland?

Er bestaan slechts zeer weinig wetenschappelijke studies die moslims met verstandelijke beperkingen bestuderen, die ook nog eens een verband proberen te leggen tussen wat in de praktijk naar voren komt en de islamitische achtergrond van deze mensen. De Leidse onderzoekster, Lotty Eldering, is een

⁴ De term *Majnûn* wordt vaak in de Koran geciteerd als een scheldterm waarmee profeten door hun vijanden worden aangeduid (K. 15:06, 26:27, 37:36, 44:14, 51:39 & 25, 54:09, 68:51).

uitzondering met haar antropologische studies die zij heeft gewijd aan Marokkaanse en Turkse gezinnen die kinderen hebben met verstandelijke beperkingen (Eldering, 2002, Eldering, et al 1999; Eldering & Dubbeldam, 1996).

Volgens Lotty Eldering putten de meeste ouders van kinderen met verstandelijke beperkingen steun uit hun islamitische geloof (Croon, 2000, p. 31). De conclusie van Lotty Eldering wordt ook duidelijk bevestigd door wat we een soort egodocument kunnen noemen, namelijk de recente rapportage *Droomhuis* die gesprekken bevat met islamitische moeders over een woonvoorziening in Almere voor kinderen van islamitische achtergrond met een verstandelijke beperking (Moerbeek, 2007). Aandacht voor dit islamitische geloof en wat voor rol dit zou kunnen spelen binnen de gehandicaptensector in Nederland ontbreekt in beschikbare studies.

Deze studies, naast verschillende journalistieke berichten en artikelen, signaleren dat er sprake is van het voorkomen van de bovengenoemde visies, eventueel in verschillende gradaties en met bepaalde culturele aanvullingen, onder moslims in Nederland. Zij melden bovendien dat een zekere invloed van deze visies op de gedragspatronen van de betreffende groep moslims niet uit te sluiten is (Croon, 2000, p. 31; Moerbeek, 2007, pp. 12, 14, 16, 17.).

Deze beperkte bevindingen stimuleren alleen maar tot verdere serieuze studies waarin de islamitische achtergrond van deze mensen naast hun sociale realiteit op een wetenschappelijke manier wordt bestudeerd. Dergelijke studies kunnen deze bevindingen toetsen en de deur openen voor de bespreking van verdere vragen zoals ondermeer: in hoeverre circuleren deze visies onder moslims in Nederland; hoe verhouden zij zich tot de lokale culturele achtergronden van betrokkenen zoals de Turkse, Marokkaanse of Surinaamse; is er sprake van een heersende visie binnen één groep; is het aanhangen van een bepaalde visie lastiger voor de hulpverleners dan een andere visie?

Bijna alle beschikbare informatie geven een alarmerend signaal af betreffende de situatie van moslims met beperkingen in Nederland. Er heerst al lang een duidelijke ontevredenheid vooral over de geschiktheid van de zorg binnen deze groep zowel van de kant van de islamitische cliënten als die van de hulpverleners en zorgaanbieders (Eldering, et al 1999, p. 3; Croon, 2000, p. 31; Beusekamp, 2007, p. 2).

Bovendien spreken we niet meer over geringe aantallen als het om de Nederlandse handicapsector gaat. Ondanks de afwezigheid van een algemene landelijke registratie bleek uit een enquête onder de hoofdvestigingen van de Sociaal Pedagogisch Dienst (SPD)⁵ dat eenderde van de SPD-vestigingen in

⁵ Thans: MEE

Nederland meer dan 10% allochtone cliënten [waaronder cliënten met islamitische achtergrond meestal vallen] in de leeftijd van 0 tot 18 jaar had op 1 januari 1994 (Eldering, et al 1999, p. 3). Volgens onofficiële cijfers van 2007 is 80 procent van de Amsterdamse kinderen (tot 18 jaar) die aangewezen zijn op speciaal onderwijs, van Marokkaanse en Turkse herkomst (Beusekamp, 2007, p. 2).

5. Slotbeschouwing

Uit dit onderzoek komen verschillende zaken naar voren die van belang zijn voor zowel onderzoekers op het gebied van godsdienst- en sociale wetenschappen als voor hulpverleners en andere specialisten die te maken hebben met moslims met verstandelijke beperkingen.

Ten eerste blijkt er een duidelijke lacune te zijn met betrekking tot wetenschappelijke studies over mensen met verstandelijke beperkingen binnen de islamitische traditie. De meest relevante informatie op dit gebied blijft nog steeds sporadisch verspreid in de oude islamitische primaire bronnen die in het klassieke Arabisch geschreven zijn. Dat maakt het benaderen van dit onderwerp bijna ontoegankelijk voor niet-specialisten op dit gebied. Dat verklaart grotendeels de schaarste van de moderne studies over dit onderwerp.

Ten tweede kent de islamitische traditie diverse visies op mensen met verstandelijke beperkingen. Er bestaan positieve en negatieve visies. In ieder geval was er aanzienlijk veel aandacht voor mensen met verstandelijke beperkingen van de zijde van vroege islamitische geleerden.

Ten slotte is het bestuderen van deze historische visies van belang voor het verklaren en misschien ook voor het mogelijkkerwijs aanpassen van bepaalde gedragspatronen onder moslims die familieleden of kennissen hebben met verstandelijke beperkingen. Wetenschappelijke studies die deze relevantie nauwkeurig traceren en verder uitleggen moeten nog komen. Om recht te doen aan dit onderwerp dat meerledig van aard is, zouden deze toekomstige studies ook multidisciplinair van aard moeten zijn en aandacht schenken aan zowel de islamologische als de sociologische aspecten van dit onderwerp.

Samenvatting

Dit onderzoek geeft een overzicht van visies op mensen met verstandelijke beperkingen binnen de islamitische traditie op basis van de literair-historische bronnen van de islam, geschreven in de vroege en ook in de moderne tijd. Vijf hoofdvisies zijn getraceerd, namelijk die van “gezegende of heilige mensen”; van “de paria”; de “lachwekkende figuren”; de “hulpbehoevende mensen” en de “gewone mensen”. Zoals uit deze aanduidingen blijkt, is er sprake van

diversiteit van visies op mensen met verstandelijke beperkingen binnen de islamitische tradities.

Afsluitend werd ook enige aandacht aan de huidige situatie van moslims in Nederland gegeven. De conclusie is dat de vijf besproken visies relevant zijn voor zorgverleners om gedragspatronen van moslims ten overstaan van ‘mensen met verstandelijke beperkingen’ te begrijpen en er goed mee om te kunnen gaan. Verdere conclusies over hoe deze visies precies werken in de realiteit, welke visie de dominante is en welke secundair en binnen welke groep moslims, vereist nog verder onderzoek. Dit onderzoek dient in te gaan op de islamitische achtergrond in samenhang met de huidige sociale realiteit.

Summary

This study uses literary-historical sources of Islam from both early and modern times to analyse the views on people with intellectual disabilities within the Islamic tradition. Five main views have been traced, namely, “blessed or holy people”, “the pariah”, “funny figures”, “help-needing people” and “normal people”. As these notions suggest, the Islamic tradition has known a diversity of views on people with intellectual disabilities.

The author also paid attention to the current situation of Muslims in the Netherlands and concluded that these five views are of relevance to the professionals and care-providers in order to understand behavior-patterns of Muslims and also to be able to respond in an appropriate way. Further understanding of these views, how they work out in reality, which view is more dominant within which group of Muslims, requires further study of two aspects of this issue: the Islamic background along with the current social reality.

Auteur

Dr. Mohammed Ghaly, Universitair Docent, Islamitische Theologie, Universiteit Leiden.

Correspondentie-adres:

Universiteit Leiden,
Faculteit der Godsdienstwetenschappen,
Matthias de Vrieshof 1
Postbus 9515,
2300 RA Leiden
Tel: +31 71 5273101
e-mail: m.ghaly@religion.leidenuniv.nl

Literatuur

- Abû Jayb, Sa'dî (1982). *Al-Muw'awwaq wa al-Mujtama' fî al-Sharî'a al-Islâmiyya*. Damascus/Beiroet: Dâr al-Fikr al-Mu'âsir/Dâr al-Fikr.
- 'Ajlûnî, Muḥammad b. Ismâ'îl al- (1984). *Kashf al-Khafâ'*. 4th ed. Beiroet: Mu'assasat al-Risâla.
- Alûsî, Abû al-Faḍl Maḥmûd al- (g.d.). *Rûḥ al-Ma'ânî fî Tafsîr al-Qur'ân al-'Azîm wa al-Sab' al-Mathânî*. Beiroet: Dâr Ihya' al-Turâth al-'Arabî.
- 'Asqalânî, Ibn Hajar al- (1992). *Al-Isâba fî Tamyîz al-Sahâba*. Beiroet: Dâr al-Jîl.
- Baldick, J. (2003). *Uways al-Karanî [Encyclopaedia of Islam]*, vol. X, p. 957.
- Beusekamp, Willem (2007). Verstandelijke beperking als taboe. *De Volkskrant*, 29 september, p. 2.
- Croon, Mariël (2000). Ontheemde kinderen van Allah. *NRC: Zaterdag Bijvoegsel*. 19 februari 2000, p. 31.
- Darwîsh, Muḥammad b. al-Sayyid (g.d.). *Asnâ al-Matâlib fî Ahâdîth Mukhtalifat al-Marâtib*. Al-Maktaba al-Adabiyya.
- Bujayramî, Sulaymân b. Muḥammad al- (1995). *Hâshiyat al-Bujayramî 'alâ al-Khaṭîb*. Beiroet: Dâr al-Fikr.
- Dols, Michael W. (1992). *Majnûn: Madman in Medieval Islamic Society*. Oxford: Clarendon Press.
- Eldering, Lotty (2002). *Enkele episodes uit het leven van Marokkaanse en Turkse gezinnen (Afscheidsrede)*. Leiden: Universiteit Leiden.
- Eldering Lotty & Dubbeldam Janine (1996). *Allochtone ouders met een verstandelijk gehandicapt kind: een verkennend onderzoek*. Universiteit Leiden: Sectie Interculturele Pedagogiek.
- Eldering, Lotty et al (1999). *Verstandelijke gehandicapte kinderen in Marokkaanse en Turkse gezinnen*. Assen: Van Gorcum.
- Ghaly, Mohammed (2001). *The Financial Rights of the Aged between Islamic Shari'a and Western Reality*. (M.A. scriptie). Leiden: Universiteit Leiden.
- ----- (2005-2006). Writings on Disability in Islam: The 16th Century Polemic on Ibn Fahd's al-Nukat al-Ziraf. *Arab Studies Journal*, Fall 2005/Spring 2006, vol. XIII no. 2/vol. XIV no. 1, pp. 9-38.
- ----- (2006) Mensbeeld in islam: hoofdlijnen in de Koran en Soenna. *Pastorale Verkenning*, najaar 2006, no. 3, p. 6.
- ----- (2007). Islam en handicap: praktijkthema's en islamitische ethische opvattingen. *Tijdschrift voor Gezondheidszorg en Ethiek*, 15/04, pp. 40-45.

- ----- (2008). *Islam and Disability: Theological and Jurisprudential Perspectives*. (PhD dissertatie). Leiden: Universiteit Leiden.
- ----- (2008-a). Physiognomy: A Forgotten Chapter of Disability in Islam: The Discussions of Muslim Jurists. *Bibliotheca Orientalis*, vol. 65. 1-2 (in press).
- Haythamî, Abû al-Hasan ‘Alî b. Abî Bakr al- (1986). *Majma‘ al-Zawâ'id wa Manba‘ al-Fawâ'id*. Cairo-Beiroet: Dâr al-Rayyân li al-Turâth-Dâr al-Kitâb al-‘Arabî.
- Husaynî, Ibrâhîm b. Muḥammad al- (1980). *Al-Bayân wa al-Ta‘rîf*. Beiroet: Dâr al-Kitâb al-‘Arabî.
- Ibn ‘Ashûr, Muhammad al-Tâhir (1997). *Tafsîr al-Tahrîr wa al-Tanwîr*. Tunisia: Dâr Saḥnûn li al-Nashr wa al-Twazî‘.
- Ibn al-Jawzî (1979). *Sîfat al-Safwa*. 2nd ed. Beiroet: Dâr al-Ma‘rifa.
- ----- (1990). Akhbâr al-Hamqâ wa al-Mughaffalîn. ed. *Muḥammad Amîn Farshûkh*. Beiroet: Dâr al-Fikr al-‘Arabî.
- Ibn Habîb (1998). *‘Uqalâ’ al-Majânîn*. Beiroet: Dâr al-Nafâ’is.
- Ibn Hamza, Mustafâ (1993). *Huqûq al-Muw‘awwaqîn fî al-Islâm*. Casablanca: Matba‘at al-Najâh al-Jadîda.
- Issa, Ihsan al- (Ed.) (2000). *Al-Junûn: Mental Illness in the Islamic World*. Madison-Connecticut: International Universities Press.
- Laoust, H. (2003). Ibn al-Jawzî. *Encyclopaedia of Islam*, vol. III, pp. 751 & 752.
- Moerbeek, Saskia (2007). *Ons Droomhuis: Rapportage van gesprekken over een woonzorgvoorziening in Almere voor kinderen met een verstandelijke beperking en een islamitische achtergrond*. Amsterdam: Stichting Bevordering Maatschappelijke Participatie/ ’s Heeren Loo.
- Qârî, ‘Alî b. Sultân b. Muḥammad al-Harawî al- (1983). *Al-Maṣnû‘ fî Ma‘rifat al-Hadîth al-Mawḍû‘*. Riyadh: Maktabat al-Rushd.
- Qâsimî, Jamâl al-Dîn al- (2003). *Tafsîr al-Qâsimî al-Musammâ Maḥâsin al-Ta’wîl*. Cairo: Dâr al-Hadîth.
- Rispler-Chaim, Vardit (2007). *Disability in Islamic Law*. Dordrecht: Springer.
- Sakhâwî, Muḥammad b. ‘Abd al-Raḥmân al- (1979). *Al-Maqâsid al-Hasana*. Beiroet: Dâr al-Kutub al-‘Ilmiyya.
- Shaybânî, Muḥammad b. ‘Umar al-Dayba‘ al- (1906). *Tamyîz al-Tayyib min al-Khabîth fîmâ Yadûr ‘alâ Alsinat al-Nâs min al-Hadîth*. Cairo: Al-Maktaba al-Maḥmûdiyya.
- Tabarî, Muḥammad b. Jarîr al- (1984). *Jâmi‘ al-Bayân fî Ta’wîl al-Qur’ân: Tafsîr al-Tabarî*. Beiroet: Dâr al-Fikr.

- Turmusani, Majid (2001). Disabled Women in Islam: Middle Eastern Perspective. In W. C. Gavenra & L. Coulter David (Ed.). *Spirituality and Intellectual Disability: International Perspectives on the Effect of Culture and Religion on Healing Body, Mind and Soul* (pp. 73-85). New York: The Haworht Pastoral Press